

LLETRES

El Quixot com a font d'inspiració per als artistes plàstics

Mila Torres

El text que segueix correspon a les paraules pronunciades per l'autor en el decurs de l'acte acadèmic celebrat al Col·legi d'Advocats de Sabadell, el dia 9 de novembre de 2005, amb motiu de la commemoració del quart centenari de la publicació del Quixot.

El Quixot és una de les més admirables obres del geni humà per tractar-se d'una obra plena d'humor en la que el protagonista lluita per fer un món millor, en pau, amb amor i justícia per a tothom.

Al voltant de l'obra *El Quixot* existeixen diverses visions: el personatge idealista i ridícul que topa amb la realitat, una burla de les novel·les de cavalleries que havien estat molt en alça i que en aquest moment ja eren rebutjades per fantasioses o una crítica en clau d'humor de la societat del moment.

De la mateixa manera que és una aventura la lectura d'aquesta novel·la, també ho és per als artistes plàstics. Enfrontar-se als dos personatges principals, el Quixot i Sanxo Panza que encarnen els dos tipus de l'ànima de l'ésser humà, la idealista i somiadora, que oblidava les necessitats de la vida material per córrer en busca d'aconseguir metes inaccessibles, i l'ànima positivista i pràctica, malgrat bastant fatalista. La part noble, gran i justiciera i la part que busca la seguretat i la comoditat.

A això se li afegeix la grotesca disparitat física del binomi que conformen el Quixot i Sanxo.

Per tant, no és d'estranyar que aquests personatges de ficció siguin els més representats artísticament de tots els temps. Han sigut una temptadora inspiració per a dibuixants, il·lustradors i pintors des de la publicació de l'obra fins avui. Han despertat la imaginació d'artistes de tots els temps.

El cavaller i el seu escuder el 1605, any de la primera edició, la qual va sortir sense cap il·lustració, ja van ser figures d'una processó celebrada a Valladolid i seguidament van aparèixer en actes i estampes en altres llocs d'Espanya, Europa i Amèrica.

El mateix 1605 a Lisboa ja va aparèixer la primera edició de la novel·la amb un cavaller i el seu escuder a la portada, malgrat que els dibuixos impresos es van iniciar el 1618 en l'edició parisenca. El gravat de la portada representa Don Quixot i Sanxo Panza cavalcant a la recerca d'aventures. Des d'aquest any fins als nostres dies, la història de la il·lustració de les edicions del *Quixot* és la història de l'art del gravat, de la seva declaració com una de les belles arts.

Ràpidament la noblesa va decorar les seves grans cases amb tapissos sobre la temàtica quixotesca. Així va fer-ho Maria de Médicis l'any 1640 en el seu castell de Cheverny.

Dos artistes de procedència italiana al servei de la cort espanyola realitzaren uns grans cartons perquè fossin teixits en tapissos amb episodis de la novel·la. Andrea Procaccini (1671-1734) i Domenico Maria Sani (1690-1773) van concebre, entre el 1724 i el 1746, unes escenes de gran força decorativa, amb un ampli desplegament escenogràfic, d'acord amb els salons on s'havien d'exposar. El cartons no s'han conservat, però sí els tapissos.

A partir de llavors ha passat per estils i tècniques pictòriques molt diverses incorporant-se a l'imaginari col·lectiu fins convertir-se en una icona. Cada artista ha apor-

tat la mirada de la seva època així com la seva pròpia, mantenint l'esquema que Miguel de Cervantes ja va escriure en les primeres pàgines de la novel·la, referint-se a les línies físiques dels personatges: el Quixot "frisaba la edad de nuestro hidalgo con los cincuenta años; era de complexión recia, seco de carnes y enjuto de rostro" i el seu company d'aventures i desventures amb "barriga grande, el talle corto y las zancas largas".

Un Quixot damunt de "Rocinante" acompanyat d'un home grasonet pujat en un ruc són la imatge i l'esquema que s'ha anat repetint des del principi i el que canvia és la mirada de l'artista, segons l'època. És mitjançant aquesta canviant interpretació a l'hora d'il·lustrar, la preferència per uns determinats capítols, la tècnica i, sobretot en la representació, on es poden apreciar els canvis estètics, culturals i socials del moment.

Els artistes espanyols no van ser els primers a plasmar en la tela els personatges i situacions de la novel·la. Fins força tard no van aparèixer aquí edicions il·lustrades. La primera que tenia gravat era del 1674.

A França i a Holanda va ser on la imatge del Quixot va trobar més aviat consagració plàstica. Una de les primeres és atribuïda a Mathieu Le Nain (1607-1677), limitada a les dues figures protagonistes. Li segueix Miguel Àngel Houasse (1680-1730) del qual es conserva un quadre al Palau Reial "Quijote en l'aventura del vaixell encantat", en què el personatge surt gesticulant i Sanxo aterrit, en una escena plena de vivacitat.

Contemporani seu l'aragonès Valero Iriarte (ca.1680-ca.1744) també va fer per la Cort diverses teles amb episodis del llibre, on la figura del cavaller

apareix immers en un escenari espaiós, que interessa molt a l'artista, dotant-lo de gran expressivitat.

A William Hogarth (1697-1764) se li va encarregar el 1738 gravar els dibuixos realitzats per Vanderbank per a una edició del Quixot. No només va gravar sinó que va participar en els dibuixos i va fixar el cànon d'un Quixot prim i alt en contrast amb les imatges dels primers il·lustradors en què apareixia un cavaller robust. La creació de Hogarth va ser rebutjada pels editors per social i políticament incorrecta, però malgrat això va aconseguir una ampla difusió.

Amb Charles Antonine Coypel (1696-1752) i Charles Natoire (1770-1777) Don Quixot guanya en elegància i esveltesa ja que s'inspiren en el caràcter cortesà francès.

L'any 1780 la Reial Acadèmia Espanyola veient que les interpretacions que s'estaven fent a Europa no tenien res de castellanès decidí realitzar una edició il·lustrada que va comptar amb pintors-il·lustradors sortits de l'Acadèmia de San Fernando: José del Castillo, Antonio Carnicero, Gregorio Ferro i Bernardo Barranco van aconseguir la imatge del Quixot que ha perdurat: rostre afilat, bigotis, mirada extraviada, alt, en contraposició al ventrut Sanxo.

Des de mitjans del segle XIX, el Quixot va ser recreat per artistes i dibuixants com Staal, Apel·les Mestre, Jaume Pahissa, Smirke, Paret... però sobretot, per Gustave Doré (1832-1888). Aquest il·lustrador francès va aportar una gran força i tendresa a la figura del Quixot, va saber condensar en una imatge tot l'esperit irònic, dramàtic i grotesc en ocasions, del text cervantí. En l'obra *El Quixot llegint en la seva biblioteca* gravat de 1863, que es troba en la Hispànic Society de Nova York, on es veu al cavaller amenaçat en la seva cadira per monstres medievals, mentre que una bella princesa de genolls li demana que la salvi d'un segrestador. El romanticisme va ser l'estil perfecte per recrear al trist cavaller.

Goya (1746-1828) també va fer un dibuix que es troba al British Museum de Londres, en el que presenta un boig assaltat per visions terribles, mentre lle-

geix en el seu escriptori. També es conserva un esbós, però no es va arribar a publicar.

Honoré Daumier (1808-1879) dins també del Romanticisme, va pintar una figura prima damunt un Rocinante esquelètic i acompanyat del fidel Sanxo, contrafigura rodona sobre l'ase caminant per un paisatge desolat, sense incloure els episodis que tant havien interessat el segle XVIII. Daumier va donar pas a la concepció moderna de les figures de l'obra. Fora de la il·lustració la pinzellada és ampla i vol expressar no episodis concrets, sinó aspectes més universals. Daumier va realitzar vint-i-nou pintures i quaranta-nou dibuixos en total tenint gran èxit de crítica.

A finals de segle XIX, destacats artistes espanyols s'incorporen a la llista d'il·lustradors del Quixot, com Marià Fortuny (1838-1874) i José Jiménez Aranda (1837-1903), que tota la seva vida va treballar en temes quixotescos. La sèrie de pintures de Antonio Muñoz Degrain (1840-1924), que es troben a la Biblioteca Nacional, són de gran força plàstica, rica en ornaments, amb un gran joc de llums, tant en els interiors com en els exteriors; és una obra de gran fantasia, colorista i vibrant.

A Josep Maria Sert (1874-1945) l'interessen els escenaris més que la figura del protagonista.

Ignacio Zuloaga (1843-1924) pinta un Quixot ferit de "rostro doliente" de gran realisme.

Sorolla (1836-1923) en "La mort de Don Quixot" també interpreta amb gran realisme i emoció.

És en el segle XX quan s'han produït les interpretacions més trencadores. Els grans pintors com Dalí, Picasso, Barceló, Saura, Arroyo, Chagall o Pollock han donat la seva visió del personatge cervantí.

Picasso (1881-1973) va veure amb un dibuix senzill, de línies simples, a Quixot juntament amb al seu inseparable Sanxo sota el sol. Va utilitzar el tema com a pretext per continuar desenvolupant la seva sensual imaginaria.

Sobre aquesta il·lustració existeix una història: es diu que Pierre Daix, amic

personal d'en Picasso, li va demanar que fes un dibuix per la revista *Les Lettres Françaises* en el 350 aniversari del Quixot. La revista es va publicar el 10 d'agost de 1955. Es diu que Picasso va fer la il·lustració en el mateix moment en què el seu amic li va demanar i que es va inspirar en una estàtua que va veure o potser comprar a un artista desconegut. Es tractava d'una estàtua de claus i cargols que li serveix per realitzar unes figures que són essencialment formes-siluetes.

Anteriorment, el 1951, va realitzar un cartell (amb tres versions) per a l'Exposició Hispanoamericana de París

Dalí (1904-1989) el 1945 il·lustrà una edició de la novel·la amb belles aquarel·les on va deixar anar la seva imaginació i el va pintar mirant a la Manxa, plena de personatges pintorescs o recolzat en una creua. Són dibuixos en ocasions poètics i plens de musicalitat i en altres ocasions brutals, creats dins la iconografia del seu mètode paranoico-crític i amb un dibuix de perfecció neoclàssica. Posteriorment, el 1956 Dalí va entrar en el món de la litografia amb quinze il·lustracions del Quixot publicades per Joseph Foret el 1957.

Joan Ponç (1927-1984) crea escenes nocturnes místiques i alhora melangioses tenint com a base el Quixot.

Marc Chagall (1887-1985) representa un Quixot amb la seva bandera, que sembla defensar als més dèbils.

Antonio Saura (1930-1998) pinta un rostre rotund, sec, tràgic i intens per un encàrrec que li va fer el *Círculo de Lectores* l'any 1987 per commemorar el seu XXV aniversari.

Un extens i prolífic repertori d'imatges, en les que cada artista ens ofereix la seva pròpia visió d'aquesta novel·la. Anant des de les primeres il·lustracions, passant per la visió del romanticisme, per arribar als codis de la modernitat de la mà de Picasso, el surrealisme i la seva herència posterior.